

Artikel

Kunst in de zorg verduurzamen

Financiering, partnerschap, onderzoek en vakmanschap

‘Ik doe weer mee’, zegt Jan Kroeze die Alzheimer heeft. Deze ommekeer is te danken aan kunstenaar-illustrator Rikkert Nusselder die de familie Kroeze dikwijls bezoekt. Rikkert ontdekte dat Jan graag een geïllustreerd kinderboek wil achterlaten voor zijn kleinkinderen en tekende diens levensverhalen op, zoals het avontuur met piranha’s in Suriname. Rikkerts bezoeken geven ook de echtelijke relatie, die overschaduwd raakte door de ziekte, een *boost*. Echtgenoot Mieke: ‘Soms luister ik naar Jans verhalen en dan besef ik weer wat een leuke man ik heb. Er zijn heel mooie, zelfs ontroerende dingen gebeurd aan deze keukentafel. Ik zie dat het Jan gelukkig maakt.’

Kunstenaars en cultuurmakers hebben de afgelopen jaren het sociaal domein, de langdurende zorg en de ziekenhuiszorg ontdekt. Ze ervaren dat het werken met patiënten een enorme meerwaarde heeft. Neem zorgkunstenaar Walter Hein. Hij ervaart wederkerigheid door te werken met mensen met dementie: ‘Ik zie mensen door kunst weer meer zin in hun leven ervaren. Ze groeien. En ik kan daarin een rol spelen.’ Of neem Museum van de Geest in Haarlem dat zich met allerlei programma’s inzet voor de maatschappelijke bewustwording rondom mentale gezondheid. Deze initiatieven komen in een tijd waarin de gezondheidszorg voor grote uitdagingen staat. Denk aan de

personeelstekorten, de vergrijzing, het toenemend aantal mensen met chronische aandoeningen, de mentale problemen bij jongeren en de eenzaamheid onder ouderen. De gezondheidszorg staat voor een transformatie: er zou veel meer geïnvesteerd moeten worden in gezondheidsbevordering en preventie, en in persoonsgerichte zorg. In dat streven ontmoeten de cultuur- en zorgsector elkaar, wetenschappelijk ondersteund door het rapport van de Wereldgezondheidsorganisatie over de positieve effecten van kunst op de gezondheid van burgers en patiënten.¹ En door Nederlands onderzoek, zoals de studie naar de klinische effecten van live muziek aan het bed van pas geopereerde patiënten in het UMCG. Die laat zien dat pijn, angst en stress afnemen door muziek, de tevredenheid over de ziekenhuisopname toeneemt en mensen eerder met ontslag kunnen.² Uit andere onderzoeken blijkt dat dans een positief effect heeft op mensen met Parkinson.³

De grote uitdaging

Kunstinitiatieven in de zorg zijn kwetsbaar omdat ze vaak afhankelijk zijn van goedwillende individuen en tijdelijke subsidies. Naast structurele financiering vraagt verduurzaming van kunst in de zorg om betere samenwerking tussen uiteenlopende partijen zoals zorgorganisaties, culturele organisaties, freelance kunstenaars,

Tineke Abma

Kunst heeft, blijkt uit talrijke onderzoeken, een positief effect op de gezondheid van burgers en patiënten. Door te investeren in duurzame financiering, partnerschappen, onderzoek en vakmanschap, kan kunst een integrale plek innemen binnen de zorg. Wat zijn de strategieën? En hoe pakt een grote Amsterdamse zorgorganisatie het aan?

Lang Leve Kunst & Naoberschap,
participatieprojecten met
ouderen door Amphion
Cultuurbedrijf. Fotografie:
Miret Pelgrom

welzijnsorganisaties, gemeenten, universiteiten en fondsen – elk met eigen ambities, doelen, wensen, uitdagende contexten en bijbehorende taal. Financiers vormen een laatste groep om rekening mee te houden: zij willen vertrouwen kunnen hebben in de impact en het vakmanschap van kunstenaars.

Financiering

De meeste kunstinitiatieven in de zorg zijn gebaseerd op projectfinanciering. Het zoeken naar potjes en schrijven van aanvragen kost niet alleen veel tijd en energie maar maakt ook dat vaste lasten en niet direct projectgerelateerde kosten van kunstenaars, niet gedekt worden. Zoals tijd voor professionele ontwikkeling, het onderhouden van netwerken en overheadkosten. Projectfinanciering is daarmee niet duurzaam. Grote kansen voor het financieren van kunstprojecten in de zorg liggen volgens kunstenaars bij de zorgverzekeraars. Toch vinden zij het lastig deze partij daarvan te overtuigen. Zorgverzekeraars stellen dat elke vergoede activiteit geoormerkt moet zijn. Elke handeling moet gelinkt zijn aan een ‘klant met een diagnose’. Financiering van kunstprojecten is dan gekoppeld aan zorgindicaties. Zorgverzekeraar De Friesland vergoedt bijvoorbeeld dansen voor mensen met de ziekte van Parkinson.

Een andere bron van financiering ligt bij gemeenten. Daar zien wethouders vooral kansen wanneer verschillende domeinen, zoals kunst en cultuur, toerisme, veiligheid, werkgelegenheid en het sociaal domein, meer samenwerken. Zo kunnen gelden die voor de verschillende domeinen beschikbaar zijn, worden besteed aan kunst in de zorg. Wanneer kunst bijvoorbeeld kan worden ingezet om zowel eenzaamheid →

onder ouderen tegen te gaan, als voor ziektepreventie, sport en beweging, dan zijn gemeenten bereid hierin te investeren. Zij zien daarbij voor zichzelf een rol weggelegd in het verbinden van verschillende partijen om kunst toegankelijk te maken voor inwoners met een zorg- of ondersteuningsvraag.

Partnerschap

Kunst en zorg vragen om samenwerking. Voor langdurende partnerschappen is een lange adem en, net als bij financiering, onderling vertrouwen nodig. Het vastleggen van de samenwerking in overeenkomsten en beleidsnota's helpt bij verduurzaming. Aangezien wethouders elke vier jaar kunnen wisselen, en zorg- en welzijnsbestuurders ook niet levenslang op hun post zitten, blijft kunst in zorg zo verankerd over een langere periode. Een goed voorbeeld is het Cultuur en Erfgoedpact Achterhoek, dat de samenwerking vastlegt tussen provincie, gemeenten en culturele organisaties, om de culturele infrastructuur te versterken en de verbinding te leggen met zorg en welzijn. Zo'n pact zorgt er volgens gemeenteambtenaren en directeuren van culturele instellingen voor dat de beoogde agendapunten niet verdwijnen met nieuwe politieke leiders.

Voor zorg- en welzijnsorganisaties is het eveneens noodzakelijk om kunst en cultuur vast te leggen in de missie en visie, en het beleid van de organisatie. Het borgen van kunst in zorg wordt daardoor minder persoonsafhankelijk (van een bestuurder of manager met affiniteit voor kunst en cultuur), en onderdeel van de organisatiecultuur ('Zo doen we dingen hier'). In het aangaan van samenwerkingsverbanden is vertrouwen in de reputatie van een organisatie essentieel. Wethouders gaan graag de samenwerking aan met een stabiele partner. Zij verstaan daaronder een financieel en organisatorisch gezonde organisatie die aantoonbare ervaring heeft op het gebied van kunstparticipatie en die de kwaliteit van dat soort projecten kan waarborgen. Denk aan een samenwerkingsverband tussen Amphion Cultuurbedrijf en De Gruitpoort, dat participatieve projecten voor ouderen organiseert, samen met schouwburg Amphion.

Onderzoek en verantwoording

Een belangrijke kanttekening die veel wethouders maken, is dat zij de kunstactiviteiten moeten verantwoorden richting de gemeenteraad en inwoners. Naast een degelijk rapport zijn succesverhalen nodig om aan te tonen wat kunstprojecten opleveren: zichtbaar maken wat het teweegbrengt en doet in de beleving van deelnemers. Zelfevaluaties door kunstenaars en het erkennen van kwalitatieve data, verhalen, ervaringen, en kunst zélf als bewijs van de effectiviteit van dit soort interventies, helpen om draagvlak te creëren. Veel zorgorganisaties en kunstenaars geven aan dat zij graag mee willen doen aan wetenschappelijk onderzoek naar de waarde van actieve kunstparticipatie om de impact van hun werk aan te tonen en om te leren. In de whitepaper *Arts in Health* pleiten auteurs voor een breed scala aan wetenschappelijk onderzoek om niet alleen de effecten, maar ook de bredere impact van kunst in kaart te brengen.⁴ Het onderzoeksprogramma *Kunst in de langdurende zorg* van financieringsorganisatie ZonMw was het eerste en hopelijk niet het laatste om de wetenschappelijke basis van kunst in zorg in Nederland te verstevigen.

Vakmanschap

Naast structurele financiering, samenwerking en onderzoek is het nodig om het vakmanschap van zorgkunstenaars zichtbaar te maken voor stakeholders, inspectie en het publiek. Hieronder valt het artistieke vakmanschap, maar ook pedagogische, sociale en ethische aspecten van het vak; kwaliteiten die een kunstenaar in staat stellen om te werken met verschillende doelgroepen. Buiten het uitvoeren van het kunstproject zelf, komt nog veel meer vakmanschap kijken zoals ondernemerschap, zakelijke leiding, marketing, communicatie en netwerken. Zorgkunstenaars dienen ook kwaliteiten te ontwikkelen op het gebied van *boundary work*: het werken op en over de grenzen van verschillende vakgebieden. Het vakmanschap dient te worden vertaald naar verschillende contexten en sectoren, die toch min of meer een eigen taal hebben ontwikkeld en niet zomaar aannemen dat kunst werkt. Niet voor niets zijn succesvolle kunstenaars vaak vaardige *boundary spanners* op de grenzen van kunst, zorg en sociaal domein.

De zorg is sterk gericht op de veiligheid en bescherming van cliënten, maar in cultuur staan avontuur en creativiteit centraal. Die tradities, waarden en talen kunnen schuren. Juist daarom is het belangrijk dat de verschillende samenwerkende partners elkaar leren kennen en begrijpen. Het ontwikkelen van een gedeelde taal is hier onderdeel van.

Best practice

Cordaan, een grote Amsterdamse zorgorganisatie, kiest er bewust voor om kunst op te nemen in haar missie, visie en beleid. De organisatie staat voor kleurrijk en betekenisvol samen leven in de wijk. Kunst en cultuur vormen een toegankelijke infrastructuur voor iedereen binnen Cordaan, juist ook als je in een meer kwetsbare levensfase zit. Door vraag-gerichte kunst- en cultuurinterventies in te zetten als onderdeel van persoonsgerichte zorg, draagt kunst en cultuur in grote mate bij aan zingeving, participatie, verbinding en activering. Hiermee verbetert ook de kwaliteit van leven. Om dat te bewerkstelligen, werkt Cordaan samen met tachtig externe partners, zeventig individuele kunstenaars uit de stad en circa zeventig zorglocaties waar mensen intern leven. Denk aan verpleeghuizen, geriatrische revalidatieplekken, de gehandicaptenzorg of psychiatrie.

Kunst is voor Cordaan een *unique selling point*: voor de organisatie, cliënten en naasten en medewerkers. Het bestuur ziet kunstenaars als kritische denkers; creatievelingen en toegewijde professionals die het huidige systeem bevragen en waarde toevoegen aan de levenskwaliteit van cliënten en naasten. Het is overigens ook pure noodzaak om te werken met zorgkunstenaars vanwege de schaarste aan zorgpersoneel. Binnen Cordaan vormen co-creatie en gelijkwaardigheid het uitgangspunt voor de samenwerking, en partijen starten altijd vanuit de vraag van cliënten (versus kunst-aanbod). Niet het eindresultaat of kunstwerk, maar het maakproces staat daarbij centraal. Kunstenaars worden betaald op basis van een zorgindicatie vanuit de Wet langdurende zorg (WLZ) of de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo). Onderdeel van duurzame integratie van kunst in zorg is het bieden van perspectief aan kunstenaars. Cordaan is nu

bezig met het ontwikkelen van een functieprofiel voor de zorgkunstenaar en onderzoekt hoe deze functie geïntegreerd kan worden in de zorg. Zo krijgen kunstenaars perspectief op een stabiel inkomen en pensioen.

Hoog rendement

Om de waarde van kunst in zorg onder de aandacht te brengen bij het publiek en in de politiek is Cordaan actief in het verspreiden van succesverhalen in de landelijke en lokale media. Zo was het Ambulante Kunstteam, waarbij kunstenaars ouderen met een zorgvraag thuis bezoeken, al meermaals in het nieuws. Cordaan deed daarom ook mee aan een maatschappelijke kosten-batenanalyse van haar samenwerking met Framer Framed, een platform voor hedendaagse kunst. Daaruit blijkt dat elke euro aan investering 3,4 euro aan rendement oplevert, in de vorm van kwaliteit van leven. Voorts steunt Cordaan de leerstoel Kunst & Zorg als onderdeel van het kenniscentrum Kunst & Zorg in samenwerking met de Erasmus Universiteit Rotterdam. Dit vanuit de ervaring dat financiers vaak vragen naar de bewezen effecten van hun kunstinterventies. Tenslotte gaat Cordaan een samenwerking aan met het practoraat Mine & Art van het ROC Amsterdam: MBO-studenten Kunst en Design krijgen hiermee de kans om stage te lopen in een zorgorganisatie. Zo maken toekomstige kunstprofessionals al in hun opleiding kennis met de zorg. •

Noten

- 1 Fancourt, D., & Finn, S. (2019). *What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review*. Genève: World Health Organization.
- 2 Van der Wal-Huisman, H. (2024) *Adding value to care through live bedside music*. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen.
- 3 Uit een radiointerview van Kunststof op 12 augustus 2024, tussen Tineke Abma en Bas Bloem: www.nporadio1.nl.
- 4 Lewis, F. (et. al) (2024) *Arts in health in the Netherlands: a national agenda*. Groningen: University of Groningen Press.

Tineke Abma is hoogleraar Kunst & Zorg (Erasmus Universiteit Rotterdam), hoogleraar Ouderenparticipatie (LUMC) en Directeur-bestuurder van Leyden Academy on Vitality and Ageing. Fotografie: Rosa van Ederen